

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	7
<i>door Peter Schalk</i>	
HOOFDSTUK 1	9
Zorg en arbeid, drang of dwang	
<i>door Peter Schalk</i>	
Stellingen	
HOOFDSTUK 2	26
Gezin en arbeid, vergrijzing en ontgroening	
<i>door Simone Kennedy</i>	
Stellingen	
HOOFDSTUK 3	47
Arbeid en gezin, in bijbels licht	
<i>door ds. M.J. Kater</i>	
Stellingen	
HOOFDSTUK 4	63
Zorgen en werken – mijn eer, Zijn eer	
<i>door Mettie de Braal</i>	
Aan de slag	
HOOFDSTUK 5	74
En ook nog mantelzorger	
<i>door Mettie de Braal</i>	
Stellingen	

HOOFDSTUK 6	82
Als je er alleen voor staat <i>door Jannie van der Mark</i>	
HOOFDSTUK 7	91
Zorg en arbeid, opoffering en zelfverloochening <i>door Peter Schalk</i> Stellingen	
EXTRA OPDRACHT	99
PERSONALIA	101
LITERATUURLIJST	103

INLEIDING

door Peter Schalk

Werk, werk, en nog eens werk! De slogan, ooit bedacht door de zogenoemde paarse kabinetten die regeerden van 1994 tot 2002, klinkt nog steeds door. In die tijd moest iedereen aan het werk, om de economie op te jagen en om ervoor te zorgen dat eenieder zich zou kunnen ontplooiën tot een zelfstandige economische eenheid. En daarnaast is de toenemende vergrijzing reden om zoveel mogelijk mensen aan betaald werk te krijgen.

Maar welke reden er ook gegeven werd of wordt, één ding is zeker: de druk op het gezin neemt toe. De overheid dringt aan op het combineren van arbeid en zorg. Allerlei maatregelen, wettelijke regelingen en fiscale duwtjes moeten ervoor zorgen dat iedereen de arbeidsmarkt op gaat. Dat is inmiddels aardig gelukt. Het aantal gehuwde en samenwonende vrouwen dat in de arbeidsmarkt participeert, is in enkele decennia sterk toegenomen. Het verwachtingspatroon van de samenleving is daardoor ook veranderd. Jonge echtparen voelen de druk van de omgeving om beiden te (gaan) werken. Dat is de sociale druk. Daarnaast ervaren zij ook steeds sterker de financiële druk. Een normale eengezinswoning is nu eenmaal bijna niet te bekostigen met één salaris. En daarnaast is er bij veel echtparen de wens om beide partners de mogelijkheid te bieden kennis en ervaring in te zetten in arbeid en beroep.

Toch zijn er nog steeds veel vrouwen die kiezen voor de zorg voor hun gezin. Dat wordt op alle mogelijke manieren ontmoedigd. In de Tweede Kamer worden deze vrouwen zelfs

aangemerkt als ‘onbenut arbeidspotentieel’. De zoektocht naar de juiste balans in gezin en arbeid zorgt ervoor dat dit als een spannende combinatie wordt ervaren.

Dit boekje geeft een overzicht van de ontwikkeling van het gezin in relatie tot arbeid vanuit de bijbelse tijden naar het hier en nu. Vervolgens wordt de maatschappelijke context behandeld, met de consequenties voor gezin en gezinsleven. Daarna wordt een bijbelse visie uitgewerkt op de positie van man en vrouw in gezin en arbeid. Vervolgens wordt ingegaan op de wijze waarop vrouwen kijken naar hun eigen positie. Daarbij gaat het om de intenties waarmee gekozen wordt voor zorg of voor arbeid. Ook wordt een speciaal hoofdstuk besteed aan mantelzorg. Ten slotte is er ook aandacht voor situaties waarin iemand alleen achterblijft, met name weduwen en weduwnaars. Een en ander loopt uit op enkele conclusies en aanbevelingen voor de dagelijkse praktijk.

Dit boekje is een nadere uitwerking van een eerder deeltje uit de serie ‘*Christen zijn op de werkvloer*’. Het thema *Zorgen en werken, een spannende combinatie* roept veel vragen op, waarop niet klakkeloos en gemakkelijk antwoord gegeven kan worden. Ook binnen dit thema wordt ervaren dat een christen als vreemdeling in deze wereld participeert, zoekend naar een evenwichtige verdeling van zorg en arbeid.

HOOFDSTUK 1

ZORG EN ARBEID, DRANG OF DWANG

door Peter Schalk

Het tafereel van het eerste gezin op aarde is treffend. Adam en Eva, met hun twee jongens, die allebei hun werkterrein kiezen. Kaïn als de landman, Abel als herder. Binnen dat eerste gezin wordt duidelijk dat de opdrachten die al voor de zondeval gegeven zijn ten uitvoer gebracht worden.

Wat loopt dat verkeerd af in dat eerste gezin, als Kaïn zijn broeder ombrengt uit jaloezie, uit boosheid. Abel gedood en Kaïn op de vlucht. Nu kan Eva niet meer zorgen en Adam moet het werk op het land en bij de dieren alleen voortzetten. Toch blijft de opdracht om te zorgen en te arbeiden bestaan, ook voor de volgende generaties.

TWEE OPDRACHTEN

Uit de eerste hoofdstukken van de Bijbel zijn twee kernopdrachten te benoemen: zorg en arbeid. En wel in die volgorde. Eigenlijk is het een wonder dat de Heere deze beide opdrachten al gaf voordat de zonde in de wereld kwam. Hierdoor mogen wij weten dat we voor elkaar te zorgen hebben en arbeid mogen verrichten in Gods schepping. Inmiddels is de volgorde in ons spreken en denken gewijzigd. In onze samenleving spreken we intussen over: arbeid en zorg. Dat geeft al aan waar het zwaartepunt schijnt te liggen.

De eerste opdracht wordt in Genesis 1:27 en 28 gegeven: 'En God schiep de mens naar Zijn beeld; naar het beeld van God schiep Hij hem; man en vrouw schiep hij ze. En God zegende

hen, en God zeide tot hen: Weest vruchtbaar, en vermenigvuldigt, en vervult de aarde, en onderwerpt haar, en hebt heerschappij over de vissen der zee, en over het gevogelte des hemels, en over al het gedierte, dat op de aarde kruipt.’ Daar ligt de taak om te zorgen, voor elkaar als man en vrouw, voor de kinderen, en voor al het geschapen leven op de aarde.

En de tweede taak krijgen Adam en Eva in Genesis 2:15: ‘Zo nam de HEERE God de mens, en zette hem in de hof van Eden, om dien te bouwen, en dien te bewaren.’ Deze opdracht, om de aarde te bouwen en te bewaren, maakt de mens tot rentmeester. Een opdracht voor Adam en Eva, als man en vrouw, samen. Een rentmeester heeft iets in bruikleen gekregen. De rentmeester is geen eigenaar, maar beheerder die verantwoording moet afleggen. Rentmeesterschap is dienen en onderhouden. Daar ligt de taak om te arbeiden, met het doel zoals Calvijn heeft omschreven: tot eer van God, tot heil van de naaste en in de zorg voor het levensonderhoud.

VERSCHILLENDE BEROEPEN

De Bijbel geeft hier en daar een inkijkje in de families en in de beroepen die uitgeoefend worden. Zomaar een paar voorbeelden geeft weer dat er variatie genoeg is. Naast de landbouwer en de herder zien we jagers zoals Nimrod en Ezau. We lezen over de smid Tubal-Kaïn en over de musicus Jubal. We komen de vroedvrouwen en de bouwlieden tegen, de schrijvers en de kunstenaars, de tentenmaker en de leerlooier, de koopman en de naaister.

Allemaal beroepen die in en rond het huis uitgeoefend worden. Soms zwerft een gezinslid wel een eindje van huis, zoals we lezen over de broers van Jozef als zij de kudde van

hun vader Jakob laten grazen in de buurt van Dothan. En de koopman reist vanuit zijn thuisbasis van stad tot stad. Maar de meeste beroepen worden daadwerkelijk in en om het huis uitgeoefend. Daar ligt de thuisbasis, het huis met het gezin, in de werkplaats en op de akker.

FAMILIALE VERBANDEN

Voorals als het volk Israël in Kanaän aankomt, wordt de thuisbasis een stabiele plaats. Elk gezin heeft zijn eigen stukje grond. Dat is erfelijk bezit, dus het blijft in de familie, door de generaties heen. Op dat stukje grond wordt gewerkt, en niet alleen door de mannen. Ook vrouwen krijgen hun grond toegewezen, zoals blijkt uit de geschiedenis van de dochters van Zelafead. Zelfs als het geërfde land in arren moede verkocht moet worden, is dat uiteindelijk maar tijdelijk. In het vijftigste jaar, het jubeljaar, komen de bezittingen weer terug in de familie. Daar worden zorg en arbeid ideaal gecombineerd.

Vaak zijn het driegeratiegezinnen. Man en vrouw hebben de zorg voor hun ouders zolang die leven, en met elkaar hebben ze de zorg voor hun kinderen. Samen verrichten de drie generaties het werk. Het zware werk, bijvoorbeeld op het land, wordt verricht door de sterke gezinsleden, de man en eventueel zijn vader. Het huis, de tuin en het bewerken van de opbrengst van gewas en dier gebeurt door moeder en de kinderen. En de zorg voor de allerkleinsten kan vaak met de grootmoeder gedeeld worden. We zien dit bijvoorbeeld in het gezin van Boaz en Ruth, waar oma Naomi voor de kleine Obed zorgt.

DE EEUWEN DOOR

Deze samenleving van familiale verbanden heeft het eeuwen lang uitgehouden. Door de hele Bijbel heen, waarin een geschiedenis van vierduizend jaar beschreven wordt, zien we dit model terug. Ook in de eeuwen daarna, tot aan het einde van de achttiende eeuw, is het gezin de basis waar zorg en arbeid gecombineerd worden.

Zo is ook Nederland lange tijd hoofdzakelijk een agrarisch familiale samenleving geweest. Het leven speelt zich voor een belangrijk deel af in dorpen en wordt gedicteerd door de agrarische kalender. Het gezin is veelal een driegeneratiegezin, bestaande uit grootouders, ouders en (klein)kinderen. De mannen verrichten het zwaardere werk op het land en in de stal. De vrouwen zorgen voor het werk in en rondom het huis en verzorgen ook de kinderen. Kinderen worden al jong betrokken bij het werk. Het spel van kinderen heeft veelal relatie met arbeid. Het is vaak een nabootsing daarvan. De rol van de gemeenschap (kerk en de buurt) is groot. En dan komt de omwenteling.

INDUSTRIËLE REVOLUTIE

Het is een schrijnend verhaal over het gezinsleven van de fabrieksarbeider. Met een slapend kind in de armen loopt hij in de vroege ochtend naar de fabriek. De oudere kinderen lopen achter hem aan. In de fabriek worden ze allemaal aan het werk gezet. Twaalf uren lang doen de kinderen hetzelfde eentonige en geestdodende werk, soms opgejaagd door een schreeuwende voorman. Aan het einde van de dag gaat het troepje opnieuw door de straten, naar huis voor een karig maal, een korte nachtrust, en dan breekt de volgende dag al

weer aan. Dagelijks in de tredmolen, om met elkaar de kost te kunnen verdienen. Er is weinig overgebleven van het vredige tafereel van het gezin dat in en om het huis met elkaar werkt en woont.

In de negentiende eeuw komt het leven in een stroomversnelling met grote veranderingen voor gezin en samenleving. Allerlei uitvindingen maken het mogelijk op een andere manier en veel grootschaliger te produceren. Machines worden gebruikt in fabrieken. Het werk gebeurt steeds minder op en rond het eigen huis, maar verplaatst zich naar fabriek en kantoor. Mensen trekken van het platteland naar de steden en laten de dorpsgemeenschap achter zich. Het gezin verzelfstandigt. In plaats van bij te dragen aan het gezinsinkomen gaan kinderen naar school. Maar dat geldt lang niet voor alle kinderen. De verhalen van de kinderarbeid in de fabrieken zijn bekend. Uit onderzoek blijkt dat in 1859 ongeveer 450.000 kinderen tussen de 6 en de 11 jaar werken. Hele gezinnen trekken zeer vroeg in de morgen naar de fabrieken om tegen een uiterst laag loon tot diep in de avond arbeid te verrichten. Fabrikseigenaren, de goede niet te na gesproken, betalen een hongerloon dat weer in hun eigen portemonnee terugvloeit door de huishuur en de nering uit de winkel van de baas. Niet voor niets is dit de periode waarin mensen zich groeperen in vakbonden. Soms resulteert dat in opstand, maar gelukkig ook in overlegvormen. Langzamerhand verbetert de situatie en worden de arbeidsvoorwaarden socialer.

MOEDERS

In die moeilijke periode moeten ook de moeders in veel gevallen buitenshuis werken om het magere gezinsinkomen aan

te vullen. Het betreft veelal laag gekwalificeerde arbeid in de fabriek of als dienstbode. Vooral de gegoede klasse heeft vaak personeel in dienst voor de huishouding. De dienstbodes verrichten alle werkzaamheden in de keuken en in en om de woning. De dames hoeven dus hun handen niet uit de pofmouwen te steken. Al het werk wordt hun uit handen genomen. Maar de dienstbodes hebben na gedane arbeid thuis ook nog de eigen huishouding te verzorgen.

Toen de situatie op sociaal terrein verbeterde, kwam er voor een andere laag in de bevolking wat welvaart. De zogenaamde middenklasse, waartoe bijvoorbeeld de ambtenaren en de leerkrachten behoren, krijgt het langzamerhand wat beter. Hun leefstijl begint te veranderen, en uiteraard kijken ze bij de rijkere af hoe ze hun leven moeten inrichten. De middenklasse komt tot de conclusie dat het niet gepast is dat de vrouw buitenshuis moet werken. Dat doen de vrouwen uit de rijke families ook niet. Sterker nog, die laten dienstbodes het werk doen. Echter, die middenklasse kan zich geen dienstbodes permitteren. Dus in plaats van dat zij hun vrouwen elders als dienstbode laten werken, mogen hun vrouwen het werk thuis doen.

HUISVROUWMODEL

Zo ontstaat de situatie dat de man buitenshuis voor het gezinsinkomen zorgt en de vrouw huisvrouw wordt. Het zogenaamde huisvrouwmodel doet zijn intrede. De vrouw hoeft niet meer buitenshuis te werken, maar moet er wel voor zorgen dat het huishouden op orde is. De kinderen mogen standaard naar school.